

IKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (VIII.)

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

A Nap tábor, igazában, nem akármilyen közönséges internálótábor volt, hanem maga a gyeheña. Alagúthoz hasonló, végtelen hosszú folyosó, büntető célzattal szervezett, valóságos totalitárius állam, saját lobogóval, címerrel és törvénykönyvvel, grandiózus katakomba, ahol az alvilág törvényei érvényesültek egyedül. A láger három részre tagolódtott – egy a szerbek, a másik a muzulmánok, egy harmadik pedig a horvátok számára. De egyformán embertelen volt mind.

Ebből a légmentesen zárt „Alcatraz”-ból, ahol naponta kivégzések folytak, semmi sem szivároghatott ki a külvilágba. Elátkozott hely, kísértetváros volt ez, eszelősök legszörnyűbb látomásaiból ismert fellegvár, ahol gyilkosok, örültek és pederaszták hajtottak végre előre megfontolt öldökléseket és más gaztetteket. Östípusa egy hatalmi létesítménynek, melyben az ellenőrzés, a felügyelet és a kínzatás aprólékosan kidolgozott, hierarchikus rendszere azok ellen irányult, akik valamiféle sátáni eleve elrendeltetésből ide bekerültek. Mintha minden becstelenség és vérszomj ezen a sajátos kínzóhelyen adott volna egymásnak találkát, itt, ahol az eljárás az esetek nyolcvan százalékában az áldozat halálával s elhamvasztásával végződött. Minden tervszerűen és a rendszer részeként zajlott a borzalmaknak és rettenetnek ebben a múzeumában. Az egésznek az alfája és ómegája pedig egy bizonyos D. T., ragadványnevén Jurodivinek ismert, véreb tekintetű ember volt. Ez a Heródes, aki hatalmas farkaskutyájával és gonosztevőkből álló kíséretével járta a cellákat, gyermekek tucatjait ölte meg anélkül, hogy a

lelkifurdalás vagy a nyugtalankodás legkisebb tanújelét adta volna. Hozzá képest Karadoz, Ivo Andrić regényes hőse, aki *Az elátkozott udvarban* parancsnokolt, ártatlan bárány volt. Például megtiltotta, hogy a haldokló foglyoknak akár egy csepp vizet is adjanak, emellett maga is a kínvallatás több új módját eszelte ki. Egyik ilyen „találmánya” a fojtogatás volt olyképpen, hogy a megkötözött rab arcára gázálcot erőltetett, de a légszűrőt elzárta. Amikor az áldozat arca, hiszen fulladozott, hamuszürke színt öltött, gunyoros mosollyal, nagy kegyesen, leszedte a gázmaszkot. Ez után a barbárság után ő meg a cimborái a kelimre telepedve körülülték a sziniát, és elégedetten mártogatták a szomunt a mondott tepsi zsírjába.

Áldozataikból a vallomást az áramütés, a szorítóprés, a felváltva forró és hideg vizes fellocsolás körütekintően kidolgozott rendszerének alkalmazásával csikarták ki, bőségesen megspékelve ütlegelessel, megkorbácsolással, vasra veréssel, megbélyegezéssel, a csontok megtöretésével, marcangolással, egyáltalán csupa olyan módszerrel, amely a végtelenségig meghosszabbítja az áldozat halálgyötrelmeit. A kínvallatásnak, ha ez mondható így, egész poétikáját alkalmazták, a testi-lelki szenvedéseknek hajszálpontosan kiszámított fokozatai voltak, hogy az áldozat, mielőtt megölik, a kínzóitól rafináltan megválasztott száz meg száz kis halált és megaláztatást éljen meg. A pribékek között nők is akadtak. Sőt, a sátánnak ezek a lányai élen jártak a kegyetlenkedésben. Közöttük is egy bizonyos Szelma nevezetű kiskorú, két, diónyi keblecskével domborító, közönséges kis bestia volt a leghírhedtebb. Ő vezette azt a nőcsoportot, melyet irgalmatlan nővéreknek kereszteltek el. Ez a Szelma olyképpen kezdte bűnözői pályafutását Szarajevóban, hogy az iskolaudvar kapujában megmotosza, majd kifosztotta a vele egyívású kislányokat. Tizenöt évesen bezúzza az első kirakatot, tizenhét éves korában pedig ellopta az első autót. „Amikor látom, micsoda hülyeségeket művelnek a fiúk, valami még sokkal rosszabbat szeretnék csinálni én is” – mondogatta akkoriban.

Elég az hozzá, ez az aljanép, ezek a félelmetesen üres tökfilkók, máról holnapra, egyszerre csak a hatalmi rendszer alkotórészei lettek. Ez a csócselék, közönséges csirkefogók társasága, a más nemzetiségű és más hitű, ártatlan emberek kínzásában az e világi igazságszolgáltatás diadalmaskodását látta. Mi mindent ki nem agyal a fékevesztett, barbár emberi képzelet? A kínzás micsoda válfajait? A legválogatottabb kín-

szervedések micsoda tárházát ismeri az ember? A vizsgálati eljárás során alkalmazott sokféle tortúrát – az igazság kiderítésének ürügyén. Ámbár a levantei ravaszsággal megáldott nyomozóbírók nagyon is jól tudták, hogy a letartóztatott szerbek meg horvátok zöme ártatlan, s hogy az ellenük felhozott vádak a legközönségesebb koholmányok, napról napra mégis mind képtelenebb és szörnyűsebb vádpontokkal terhelték őket.

Már a táborban töltött első néhány nap is teljességgel feldúlta a foglyok lelkét. Megesett, hogy egy fiatalembernek, csodával határos, hihetetlen szerencsével, sikerült megszöknie. Még az őrtoronyból sem vették észre, pedig éjszakánként onnan fényező pászta be kísértetiesen az udvar minden szegletét. Amikor felfedezték a szökést, az őrség hajtóvadászatot indított abban a hitben, hogy a legyengült szökevény úgysem jut messzire. A rossz időjárás miatt azonban nem találták meg a latyakos csapásokon. Ezenkívül közismert ugyebár, hogy az üldözők sohasem olyan kitartóak, mint az üldözöttek. Akármint volt is, vannak emberek, akikről a Gondviselés úgy rendelkezik, hogy éljenek, ezért segít nekik, hogy kiszabaduljanak a pokolból. Példának okáért, egy bányász, mondjuk, hegesztés közben akaratlanul tüzet idéz elő a bányában, s az ezt követő hatalmas robbanásokban több száz bányász leli halálát. Egy másik vájár aznap korábban teljesítette a normát, ezért tíz perccel a katasztrófa előtt hazament. Véletlen volna ez? Vajon véletlen dolga volt-e az is, hogy egy ifjú embernek mégis sikerült kivágnia magát egy légmentesen elzárt lágerből? A fiú nyomtalanul eltűnt, se híre, se hamva sehol, úgyhogy szökése továbbra is rejtély maradt a Nap tábor foglyainak meg őrségének körében.

A táborlakóktól erőszakkal vért vettek, de szöveteket is kicsikartak tőlük, közben a fegyveresek magasba emelt öklökkel Allahot dicsőítő rigmusokat gajdoltak:

– Allah a legnagyobb, nincs más isten Allahon kívül!

– Itt vannak a mi önkéntes véradóink, itt vannak a mi önkénteseink – hangolt az egyik düledt szemű, fitymálkodva bámészkodó gazfickó, akinek puffadt, vörös pofaberendezése olyan volt, mint egy hullóé. Azazhogy, a félkegyelműje nemhogy kiejtette a száján, inkább kiokádta ezt az egy mondatot. A Nap tábor felszabadítása után lefoglalt „Vérátömlesztési Napló” háborzongató dolgokra derített fényt. Ebben a könyvben ugyanis a legapróbb részletekbe menően volt bejegyezve,

hogy kitől vettek vért, hány epruvettára való gyűlt össze, és kinek adtak belőle. A foglyokat, titkos lépcsőkön és sötét folyosók hosszán, rendszerint éjfélkor vezették színlelt kivégzésre, amitől a halálfélelem óráiban, mi sem természetesebb, megfagyott a vér a táborlakók ereiben. Az őrség kedvenc szórakozása volt, hogy éjnek éjszakáján vagy hideg, nyirkos téli hajnalokon, egymással szemben, felsorakoztassák a lefogatottakat, és rákényszerítsék őket, hogy pofozzák egymást. Ha észrevették, hogy valaki kíméletesebben üt, az ilyen feszítővassal kapott ki, vagy megkéselték. De nemcsak álkivégzések, igaziak is folytak. Minden éjszaka elhurcoltak valakit, s az már többé nem tért vissza a cellába. Csupán egy lövés, majd a test tompa puffanása hallatszott. Később híre ment, hogy a lágerlakókat vietnami módra is ritkították. A kivégzésnek ezt a rémséges válfaját az amerikaiak eszelték ki Vietnamban: az áldozatot, mielőtt vízbe vetették, pokrócba csavarták és átkötözték úgy, hogy egyik keze szabadon maradjon. Ezután egy kötélrabból hurkot kötöttek, azt a nyakába vetették, a kötél másik végét pedig a térdben behajlított lábára hurkolták. Amikor bedobták a vízbe, az áldozat önkéntelenül rúgkapálni kezdett, úszni próbált, igen ám, de ezzel egyidejűleg mindinkább szorult a nyakán levő hurok. Miközben így elmerült, szabad kezével megpróbált lazítani a nyakát szorító hurkon. No de amikor feneket ért, a szája meg a gyomra, éppen emiatt a küszködés miatt, tele lett a folyómeder felkavart homokjával és iszapjával, úgyhogy a halálra szánt ember – végül is – a lehető legszörnyűbb kínok között halt meg.

A fogságba esett tiszték külön elbánásban részesültek. Egy ezredest, akinek a jobb fülét golyó beretválta le, arra kényszerítettek, hogy kutyát alakítson, hogy ugasson, és a szájában egy fadarabbal apportírozzon. Ebben a keserves operettszerepében kénytelen volt, az udvaron át, elporoszkálni a kutyaházig, oda bebújni, és ugatni. Persze mindezt hátborzongató röhögés kíséretében, amely csak úgy harsogott köröskörül:

– Gyerünk, Van Gogh, gyerünk – ugratták. Egy másiknak macskát kellett utánoznia, felmásznia a kutyaházra, ott az ujjával kaparászni, és nyávogni. Két fogoly repülőtisztnek, akik annyira lesóványodtak, hogy élő csontvázaknak tündek, futkározniuk kellett az udvarban, s eközben – akár a repülőgép a szárnyával – a karjukat lengetniük. A táborőrök nagyokat sóztak a nyakuk közé, ettől a pilóták hisztérikus sírásban törtek

ki. Egyiküknek összekaszabolták az arcát, a másiknak meg a kezét vágták le tőből.

– Tessék, nézzék meg, kérem, ezt a szörnyalakit, az evolúciónak ezt az eddig hiányzó láncszemét! – frecegte a foga között az egyik foglár.

– Ezentúl majd nem tud golfozni az ipse, ha-ha-ha.

Azután pedig orális szexre kényszerítették ezeket a szerencsétlen embereket. Egy harmonikásra – egy harmatgyenge emberkére – valamilyen kifordított subát húztak, a fejébe meg magas, fekete szőrkuccmát tettek akkora kokárdával, mint a kecskebéka. A kezébe tört nyomtak, hogy minél félelmetesebbnek látszék. Filmfelvevőgép elé állították, közben ezt kellett mondania: „Én, Krstivoje Vojnić, gyilkoltam és meg-erőszakoltam a muzulmán ivadékot, ezenkívül több szabotázsakciót is végrehajtottam.” Utána tüzes késekkel sütögették az arcát, a tenyerét, a nyelvét.

Dušan Blagojević olyan ember, aki a Nušić vígjátékaiból ismert főszolgabírókra hasonlított, a szarajevói hullaházban volt kényszermunkán. Egy ideig a konjici Muszala sportcsarnokban raboskodott, melyet 1992 májusában alakítottak át fogolytáborrá, majd a Nap táborba helyezték át. Számolta a hullákat, és beírta az adatokat a halotti anyakönyvbe. Amikor egy bizonyos Vehbiától, valamikori kollégájától a temetkezési vállalatban, mostani főnökétől megkérdezte, mit írjon be a könyvbe a halott szerbekkel kapcsolatban, ő csak dühösen kiköpött, s azt mondta lakonikusan:

– Írd oda, hogy tyetnik, és kész!

Fogolytársainak Dušan Blagojević arról beszélt, miszerint a Markale piacon meg a Vasa Miskin utcában történt tömegmészárlást a mozlimok rendezték meg. Zuko Hadžiabdić, Dušannak a montenegrói Plavból elszármazott barátja, egyébként a szarajevói Hidrogradnja vállalat gépkocsivezetője, a véletlen pokoli játékra folytán éppen a Vasa Miskin utcában tartózkodott akkor. Észrevette, hogy a városnegyed le van zárva, bizonyos pontokon pedig tévékamerák állnak. Még nemzetársai sem engedélyezték, hogy kitörjön a veszélyzónából, úgyhogy, amikor a távirányítású bomba felrobbant, talpsérülést szenvedett. A koševói kórházba szállították, eközben öntudatánál volt. Megkérték, legyen türelemmel, az istenért, míg el nem látják a súlyos sebesülteket. Amikor Zuko a műtét után fölébredt, akkor adták tudtára a döbbenetes igazságot: tőből levágták a lábát csak azért, hogy minél több nyomorék mozlimot

mutathassanak a világ nyilvánosságának. Utóbb ugyanez a Zuko Hadziabdić úgy vetett véget életének, hogy belefejeselt a zenicai vasművek nagykohójában fortyogó acéllávába.

Dušan Blagojević még számtalan hátborzongató történetet tudott. Az egyik legmegrázóbb a francia tévé-forgatócsoporthoz fűződik. Egy német tízmárkás bankjegyet nyomtak egy szarajevói muzulmán fiúcska markába, azzal, hogy a tizenegy esztendőes gyerkőc átfusson a szerb mesterlövészekről szemmel tartott útkereszteződésen. Amidőn hetedszer szaladt át, a kisfiú szíven találva esett el ott, hetven márkát szorongatva a kezében. Ugyanezen a helyen csak egypár héttel korábban, ott, a Vrbanjai-híd tövében, a Miljacka folyó partján kaszálták le a szerb Boškót meg a muzulmán Amirát. Az ifjú emberpár ugyanis (még húszévesek sem voltak) megkísérelte elhagyni Szarajevót, hogy Szerbiába távozzon. Nem tudni, ki lőtte le őket a pásztázott térségben, elég az hozzá, hogy összeölelkezve estek el. Utána még sokáig tartott a lövöldözés, és senki sem mert a közelükbe menni. Amira édesapja jött értük, együtt temette el őket, amiképpen együtt haltak is meg. S megszakadt a szíve bánatában. Ezt a balladát hallgatva Danilónak egy másik történet jutott eszébe. Egyszer ugyanis, gyermekkorában még, egyik pajtásának az édesapja vadászpuskával lelőtt egy kerecsensólymot. Honnan, honnan nem, egyszerre csak ott termett a nőtény, le-lebukott, mintha maga is ott akarná végezni életét, majd eszeveszetten körözött leterített társa körül. Máskor meg vadgalambra lőtt a bácsi. Párosan voltak, de amelyiket célba vette, életben maradt, elhibázta ugyanis, viszont a másik hullott alá holtan: ijedtében szívszélhűdés érte. Ó, megható védtelensége a madárnépnek, egy kis szerkentyű mondta fel a szolgálatot, akár az emberfajtánál.

Egy pár hét alatt azok a legkeményebbek is beadták derekukat a Nap táborban.

– Hány ilyen éjszaka lesz még addig az utolsó éjszakáig? – tűnődött Danilo. – Ez még nem a halál, de már nem is élet.

Testét a sok verésben szerzett, iszonyatos véraláfutások és hólyagok borították. Úgy érezte magát, mint a szabadulást kereső dúvad, mint a halálraítelt, aki a fuldokló kétségbeesésével, levegő után kapkodva, nap mint nap dühödten méregeti vasketrecében azt a neki hagyott néhány métert.

A Nap táborban eltöltött néhány hónap után a foglyok zöme testileg, lelkileg teljesen leromlott. Sokaknak fityegett a bőr az oldalbordáján. Különbösen hát nincs az az emberélet, amely a ballada végén meg nem roppan a betegség, az álmatlanság, a hozzá közel álló embertársak halála vagy egyszerűen az idő múlásának súlya alatt. Többségükben, akik túléltek ezt a poklot, azok is inkább halottak voltak, mint a föld alatt porladók.

A Nap táborban a feszült várakozáson, a csontokba álló nyugtalanságon, a bekövetkezőkkel szemben érzett bizonytalanságon s az egyébként is reményt vesztett lelkeket mardosó szorongáson kívül igazán nem maradt többé semmi, de semmi. A vizet pálinkáspoharakban adagolták, a patkányok pedig háziállatnak számítottak – kutyaként követték a lágerosokat mind a latrináig, és heves cincogással vetették rá magukat minden kenyérfalatra. Az emberek annyira eltetvesedtek, hogy aludni sem tudtak a viszketegségtől.

– Én a démonok hatalmába kerültem – mondogatta Radovan Despotović professzor. – Ezer meg ezer véreb dühödő ugatását hallom.

Megtörtén, felőrlődve még inkább elkomorult és magába roskadt. Despotović professzor már nem is érezte sajátjának a testét, hanem úgy tűnt, mintha az egy másik lélek hüvelyke volna, mely lélek őt nyomasztja démonaival. Danilo pedig, miután öt hónapot nyomott le a Nap táborban, arra a paradox felismerésre jutott, hogy sok egészséges, nagy erejű férfi nem élte túl a rengeteg bántalmazást és kínzást, míg ellenben egyes harmatgyenge emberkének ez sikerült. Talán azért, mert erős volt a hitük, bensőjükben élt a remény, hogy megmenekülnek, hogy kiszabadulnak a mindezek mögött álló, esztelen, sötét erők karmaiból. Mert a testet a lélek clevensége, nem a fizikai erő ajándékozta meg kitartással és hosszú élettel. S a mély kétségbeesésnek meg éppen emberi gyarlóságának ez a tudata mentette meg Danilót. Gyarlóságának tudata meg az önfenntartás soha ki nem alvó ösztöne, ez a kettő, együtt.

Danilónak itt nagyapja, Stjepan jutott eszébe, az édesanyja mesélte el neki a rémtörténetet: egy egész teherautónyi embert zsúfoltak be a templomba.

– Nosza, alaposan motozd meg ezeket a dögöket, nincs-e náluk arany vagy fegyver? – sziszegte, mint a hasadékba szorult kígyó, a nagydarab parancsnok, akinek tekintete félelmetes volt ugyan, de egyszersmind

olyan üres is, mint a vak emberé. Egyenként megmotozták őket. Egy ember hallucinált. Önkívületi állapotban már félrebeszél:

– Anda, hozz be egy kis forralt bort! – csupa ilyen meg más összefüggéstelen mondatokat hadovált lázalmában.

Anyaszült meztelenre vetkőztették, a többieket is egyenként összeverték, megkéselték. A főparancsnok, bizonyos Vladušić nevezetű, a mécses lángjához emelve cigarettáját rágyújtott, majd sűrű füstfelhők eregetése közepette elordította magát:

– Öljétek a dögöket, takarítsátok el ezt a dögvérszt!

S akkor, ugyanazon hévvel, miként a hívők istenüknek, ők is átengedték magukat az öldöklésnek. S tették ezt olyan bestiális kegyetlenséggel, mintha valami minden szörnyűségre képes démon szállta volna meg őket. Egyedül Isten tudja, hányat kaszaboltak le. Az emberek közben egész idő alatt égő gyertyát tartottak a kezükben, úgyhogy a templom csodálatos, magasztos fényárban úszott. Amíg a hóhérlegények – miközben mindenfelől sugárban bugyogott a vér a templomban – azzal voltak elfoglalva, hogy kivonszolták, majd teherautókra rakták a halottakat, egy óvatlan pillanatban Stjepan egy iramlással a hullahegyre hasalt. A rákövetkező percben már hallotta, miként mészárolják a még életben maradottakat. Egypár pribék, fagyosra merevedett szembogárral, géppisztolysorozatokkal vágott rendet a tömegben, az emberek úgy hullottak, mint a kékék, a hóhérok pedig vég nélkül imádkoztak Istenhez a templomot betöltő halálhörgésben. Odaléptek a haldoklókhöz, s elmetsették a torkukat. Minden tetemet, többször is, alaposan szemügyre vettek.

– Kész ez itt mind – szólt egyikük, miközben, csak úgy elmenőben, bakancsos lábával fejbe rúgta Stjepant.

Egy kissé odább olyanba botlott, aki még élt.

– Ne szúrjatok le, emberek – rimánkodott a vérmocskos ember. – Soha senkinek nem ártottam, egy hangyát nem tudnék elgázolni!

– Lám, bennünket meg pont az ilyen ártatlanságok érdekelnek, akik még egy hangyát sem tapostak el – válaszolta a tömeggyilkos, és legelőször is meggyújtotta áldozata szakállát, utána meg hozzálátott, hogy – elviselhetetlen fájdalmak közepette – kisütögesse a szemét.

– Végezzetek a vén trotykossal! – rendelkezett a fanatikusok e militáns klikkjének parancsnoka.

A szerencsétlenje mindaddig ordította, amíg szét nem morzsolták a koponyáját. Utána pedig szó szerint földarabolták. Csak úgy freccsent

a vér minden irányban. A legyilkoltakat közben továbbra is hordták kifelé a templomból, és rakták a kamionokba, amelyek jöttek, mentek. Stjepant ketten ragadták meg, egyik a kezén, a másik a lábánál fogva, s úgy dobták föl a teherautóban púposodó halomnyi emberhús tetejébe. Amikor aztán még egynéhány hullát dobtak rá, végképp elöntötte a vér. Ezt követően, a lemészárolt emberrakománnyal és a még életben levő Stjepannal, a kamionok elindultak a sivár, lakatlan vidéken át vezető latyakos úton. Amikor olyan félórás zötyögés után odaértek a már megásott tömegsírokhoz, a kivégzőcsoport nekiállt ledobálni a hullákat a teherautókról. Stjepant is lelődítették. Éles fájdalom hasított a vállába, azonban fel sem szisszent. Miközben dobálták rá a többieket, az alattuk meghúzódó Stjepan, fogcsikorgató fájdalmában is arra gondolt, hogy van még remény, bizonyos volt benne, hogy életben marad. Hallotta az emberfejekre lesújtó, tompa fejszecsapásokat, az iszonyatos rimánkodást és a vérfagyasztó jajveszékeltést. Amidőn ezek a hírhedt és agyalágyult zabolátlankodók észrevették, hogy az egyik asszony még életjelt ad magáról, mi mindent nem műveltek vele?! Legelőbb is leszedték a gyűrűjét.

– Ezt egyszer még majd el lehet adni – vélekedett valaki.

Azután sorra megerőszakolták a tömegsír szélén, amíg csak volt benne szusz.

– Jól vigyázzatok, nehogy életben maradjon valaki! – figyelmeztetett a parancsnok.

Innen-onnan még jajszó, halálhörgés hallatszott, egy darabig még jöttek, mentek a teherautók, de egy bizonyos idő elmúltával minden elcsendesedett. Egy pissenés sem hallatszott. Süket csend támadt, az a leírhatatlan némaság, amilyen csakis valamiféle borzalmas bűntény után állhat be. Ha valaki véletlenül idetéved, és nem tudja, mi történt itt valójában, azt gondolhatná, hogy ez a borzalmas mészárlás valamely vallási fanatizmustól fűtött, sátánhívő szekta műve. Stjepan alatt, mélyebben, az emberek százai heverték, de őrajta is volt néhány holttest. Ekkor megszólalt az egyik pribék:

– Idehallgassatok, emberek, nem férnek el itt ezek mind; át kell őket vinni a másik gödörbe, és olyképpen felstószolni, hogy minél többen elférjenek.

Erre aztán ketten nekiláttak, hogy a Stjepanra dobált tetemeket áticipeljék a szomszédos gödörbe.

– Az anyjuk nemjóját, némelyikük él még, pörkölj csak oda abba a sarokba! – szolt a parancsnok. Néhány lövés dörrent, s Stjepan érezte, hogy találat érte a lábát. Szerencsére a golyó nem ért csontot. A bizakodás felbuzdulásában egy pillanatra sem hagyta el a remény, hogy igenis, élve kerül ki ebből a pokolból. Valami homályos, de megbízható, csalhatatlan sejtelem, ahhoz hasonlatos ösztön, amely a holdkórost is minden baj nélkül elvezeti útján, az súgta meg Stjepannak, hogy megmenekül.

Elment az utolsó teherautó is, utána aztán elcsitult minden. Még csak az egyik gonosztevő, aki nadrágszíj helyett láncot viselt a derekán, vélekedett legvégül:

– Mink csak ebben az esztendőben, itt Jasenovacon, több szerbet, zsidót meg cigányt küldünk a másvilágra, mint az egész ozmán birodalom, amíg törökvilág volt Európában.

Közben esni kezdett a hó. A hatalmas hópelyhek egykettőre beborították a halottakat. Stjepan, amikor felemelte a fejét és körülnézett, észrevette, hogy valaki mocorog a közelében. Ez a valaki odakúszott hozzá, és megkérdezte:

– Élsz?

– Élek – válaszolta Stjepan. – Tűnjünk el innen!

Egy zavaros vizesárkon át, a füzesen és ritkás csalitoson átvágva egy lesarabolt kukoricatábláig kúsztak el. Azután még sokáig csúsztak-másztak, lopakodtak mindenféle posványon meg rétségen át, majd az erdőben is. Görcsbe rándult arccal, lesántultan, összetörten araszoltak, mint két porba tiport féreg. Így, kettesben, folytatták útjukat, azzal, hogy elkerülték a hegyoldalban nyájukat legeltető pásztorokat. A hidegtől reszkető, számtalan karcolással, véraláfutással, sérüléssel borított testük ekkorra már teljesen meztelen volt, s olyan felpuffadt meg vértelenül fehér, mint a vízbefúltaké. Egy ágakból, falombokból összetákolt kuli-pintyóban – alighanem afféle juhász szárnyékban – pihentek egy pár napot, s ettek, ami adódott, gombát, levelet, no meg rohadt almát, amit egy elhagyott majorságban találtak. Egy reggel a lány átkarolta Stjepant, és sokáig sírt a vállán. Amikor utoljára ránézett, a férfi úgy érezte, a lány pillantása egy olyan időből sugárzik feléje, amely nem is létezett soha. Keze a hajára és a homlokára siklott, a lány azonban, akinek a nevét sem tudta, már mély álomba merült, fenn, az égi magasok végtelen,

mélységes kékségében, az angyalok között szárnyalt, ott, ahol csupa jóság, ragyogás és áldással teljes minden, s ahol nincs is halál.

Stjepan, mindenféle bűzös, kajla gombával táplálkozva közben, egy ideig ilyen-olyan vermekben aludt, mint a borz, majd a sűrű erdőbe vette be magát, oda, amerre még nem hallott fejszecsapásokat. Azok után, amiket átélt, kábulatában alig-alig érezte a testét, melyet, miként a halál órájában, olyan végtelen nyugalom szállt meg. Egy gyors vizű kis folyócska mentette meg az életét, valóságos Eldorádója a halaknak, vesszőből font kosárral fogta, és elevenen falta fel őket Stjepan. Amikor egy paraszt rátalált, szánalmas torzszülöttnek látszhatott, afféle pokolbéli kísértetnek vélte bizonyára. A számtalan sebből vérző, elkínzott szökevényt ennek a derék parasztembernek a családja karolta fel. S így, jó emberek figyelmétől körülvéve egy meleg hajlékban, életben maradt. Stjepan utána még évekig úgy érezte, hogy beleőrül az átéltekbe. Rémmálmiai voltak, gyakran felriadozott, és éjszakákon át nem jött álom a szemére, mígnem aztán valamikor ezerkilencszázhatvannyolc májusában jobblétre szenderült.

*

A Nap tábor a gaztettek valóságos fertője lett. A késő éjszakai órákban a kiszemelt foglyokat egy „kutyaól”-nak nevezett helyiségbe tuszkolták. Ott pedig, hogy a vallási fanatikusoknak ez az elvetemült hordája mit művelt velük, azt csak a süket éjszaka tudhatta, a süket éjszaka viszont néma is meg vak is. Az internáltak a tábornak ezt a részét akasztófahumorról Hotel Jugoszláviának is hívták bizonyos Juszuf neve nyomán, aki gondosan stuccolt bajuszával úgy nézett ki, mint egy hamisítatlan szicíliai maffiózó. Ennek az agyafúrtnak látszó, de valójában eszelős fickónak a táborparancsnokságon szobája volt, melyet valamiféle „ambulanciának” rendezett be. Hosszú, fehér orvosi köpenybe bújtt, majd a foglártól beüzent a cellába, hogy minden szerb, aki betegnek érzi magát, orvosi vizsgálatra jelentkezhet. Amikor a szerencsétlen áldozat belépett ebbe a „rendelőbe”, Juszuf a falhoz parancsolta, és késének egyetlen erőteljes lendületével felvágta a hasát. Ezt az operációt „rituális szerbölésnek” nevezte, s nagyon büszkélkedett vele.

Így, egyenként, elvezették őket, s a fogolytársak soha többé nem látták a boldogtalanokat. Már csak utóbb tudták meg, hogy a gonosz pojacáknak, kényszerű embergyűlölőknek ez a klikkje erősen és kitar-

tóan bántalmazta áldozatait. Például, összemorzsolták az ujjukat, forró vizet zúdíttak a nyakukba, levágták a fülüket, fogóval tépték ki az egészséges fogaikat. Ily módon az áldozat egy örökkévalóságnak tűnő ideig, azaz, amíg csak össze nem roppant, leírhatatlan kínokat élt át. Egyebek között a lassú halál, vagy más néven a részhalál módszerét is alkalmazták. Azzal kezdték, hogy az áldozat elé kitettek egy letakart kosarat, a kendő alatt egy csomó kés lapult. A hóhér benyúlt, s kimarkolta az elsőt, amely a keze ügyébe akadt. Minden pengén egy-egy testrészt neve állt. Következésképp a pribék lenyisszantotta a megfelelőt. Kétség nem férhet hozzá, az áldozat szerencsésnek érezhette magát, ha a kihúzott késen mindjárt elsőre az a felirat állt, hogy nyak vagy szív!

Itt, a Nap táborban, minden meggondolatlan gesztus az életébe kerülhetett a fogolynak. Danilo a nyugalom ritka perceiben megkísérelte összeszedni gondolatait. Nem tudott megszabadulni attól az érzéstől, hogy ő itt, igazában, valamiféle kísérteties színelőadás szereplője. Kínosan ügyelt minden szavára, mozdulatára, s ez elviselhetetlenül feszülttette. Rettenetesen kívánta a cigarettát, de még egy csikk sem akadt sehol a láthatáron. Az ember itt tökéletesen magára maradt, egyszerűen nem volt sehol senkije. A rémhírek felőrölték azt a morzsányi nyugalmát is. A pattanásig feszült psziché minden pillanatban azzal fenyegetett, hogy szerte-félbe hasad, és semmivé foszlik. A megfigyelés meg a következtetés automatizmusa a táborlakók többségénél nem működött. Egyébiránt úgy van ezzel az ember, hogy amikor két hétig lövészárkot ásott az ellenségnek, és csontig átjárta a hideg meg a tespedés, akkor egyetlen ép gondolat sem telik ki tőle. Meg aztán elviselhetetlen bűz áradt mindenfelől. A terem sarkában álló kübli orrfacsaróan bűzlött. A fojtós levegőben penész, bomlás, rothadt gombák, állott vizelet szaga terjengett, a haldokló emberekben pedig egész világok dőltek össze hosszán és kínosan. Itt-ott imát mormoltak, mintha az-segítene.

– Én istenfélő vagyok – mondta Danilónak Despotović professzor. – Manapság ez az egyetlen személyi kultusz, melyet nem érzünk megaláozónak.

Gondterhelt lelkével magára maradván úgyszólván mindenki Istenhez fohászkodott. Mindenki, kivéve Danilót, aki tudta, hogy az emberek Istennel is, nélküle is, egyaránt tehetetlenek. Danilo senkihez sem imádkozott. Egyedül Rimbaud, a költészet istene előtt ereszkedett térdre charleville-i szülőháza előtt. Danilo szerint Isten és az ember

között nem is lehetséges szeretet, mert Isten különbözik az embertől, márpedig szeretet csak egymáshoz hasonlók között ébredhet. Az elviselhetetlen zsolozsmázást hallgatva eltűnődött magában, milyen érdekes és különös ez valóban – az ember, lám, ki-ki a maga módján imádkozik, ellenben mindig egyazon módon káromolja Istent.

Köztudomású, hogy az emberek, ha nagy bajban vannak, határtalanul önzők. Korábban, a táborlakók nem ritkán akár összeverekedtek egymással egy karéj kenyérért. Megesett, hogy némelyik skorbutos fiatal ember aggastyánnak nézett ki. Most azonban, az iszonyattól elnémulva, úgy kapaszkodtak egymásba, mint a fuldoklók. Az általános kedvetlenség, a magukra hagyatottság, a levertség és tespedtség érzetében olykor-olykor gyűszűnyi remény csordult, hogy kievickélnek valahogy ebből a katakombára emlékeztető nedves és rideg cellából, melynek ajtaját maga az ördög reteszelve be. Honnan a tehetetlenné vált emberekben mégis ennyi erő? A Nap táborban, ebben a zoopoliszban, ebben a mindenevő városban, amely felfalja az embereket, és százalmas roncsokat csinál belőlük, az álom immár nem pihentet, hanem inkább csak feledteti egy időre a félelmet. Mert az átaludt éjszaka után, amikor a fogoly tudatára ébred porszemnyi mivoltának, annak, hogy még egy új, borzalmas napnak néz elébe, abban a pillanatban szertefoszlik minden illúzió. Reggelente a valóság újból meg újból kijózanította a táborlakót. A legnehezebbek pedig az értelmetlen, hűvös pirkadások voltak.

Január 7-én, Rozsasztvó, azaz Jézus Krisztus születése napján, a foglyokat a megszokottnál valamivel korábban ébresztették. Még azt a két fiút is, akik ártatlanok voltak, mint a ma született bárány. Danilo felnyitotta a szemét, zaklatott lelkiállapotban egyébként, mert rosszat álmodott. Azt azonban, hogy mit, már elfelejtette. Csakhogy ha az ébredéssel az álom háttérbe szorult is, elfoszlott is, a félelem, az álom nyomán érzett, megnevezhetetlen félelem, megmaradt. Amikor hat óra körül kivilágosodott, Danilo lett volna a soros, hogy kivigye a küblit. Halil, a rókaképű foglár már hozta a reggelit.

– Tessék, itt a karácsonyi dupla porció, az én tyeknikjeim ünnepére! – köszönt rá a táborlakókra a maga vicsorgó hangján. – Most majd egy kicsit felhizlalunk benneteket, tyetnikek. Leölés előtt, természetesen!

A foglyoknak fekete Tátra zsilettek hoztak be. Két zsilettet harmincukra. Majd Vuković hadifogolyhoz, civilben nőgyógyász szakorvoshoz fordult Halil:

– Mondja föl nekem, doktor úr, az emberi jogokról szóló deklaráció negyedik pontját!

Vuković doktor hallgatott.

– Tessék, akkor majd felmondom én, doktor úr – vette vissza a szót Halil. – „Senkit sem szabad kínozni vagy durva, embertelen vagy meg-alázó bánásmódban részesíteni.” Nesztek, hát ez az, tyetnikek, ha-ha-ha – vihogott Halil távozóban.

– Készek vagyunk, most likvidálnak bennünket – rebegette halálfélel-mében Radovan Despotović irodalomtanár. Arca, benne a reményte-lenül megtört szempárral, hamuszürkére vált.

– Beteljesedett a sorsunk. Meggebedünk, akár a barom, se sírunk, se fejfánk. Ó, Istenem, hány stáció van még utadon, ó, názáreti Jézus Krisztus? Isten báránykája, ki megváltod bűneitől a világot, irgalmazz nekünk. Légy igazságos és könyörületes! – hallatszott a börtön egyik szegletéből.

– Hárítsd el a gyilkos kést arcunktól – imádkozott a hetvenhárom éves Marko Ozimić, aki – minthogy túlélte – még orrában érezte a náci haláltábor hullaszagát.

– Uram, mutass utat, hisz látod, nem tudom, hová, merre menjek – suttogetta az idős ember.

A cella dermedt csendjében valaki fennhangon mondta a Miatyánkot.

– Aminek meg kell történnie, bekövetkezik. Csak mielőbb legyen vége mindennek, megöl ez a várakozás – szólalt meg egy Longónak elkeresztelt fiatalember. – Nem vagyok holló, hogy háromszáz évig éljek.

– Még nem haltunk meg. Túléljük, ha a Gondviselés is úgy akarja – tette hozzá Danilo.

– Semmi többet nem tehetünk – vélekedett Despotović professzor. – Ha hívő lelkek vagytok, imádkozzatok, emberek!

– Egész életemben Istent kerestem, áhítattal fohászkoztam hozzá, s most, íme, nyakamon az ördög, hát ide jutottam – mondta a fogoly Hrizosztom pópa. – Mi, lelkészek, úgy látszik, csak arra kellettünk Istennek, hogy önmagának legyen tudatában, hogy mentséget találjon magának.

Samir Vuković nőgyógyász, olyan hatvan év körüli ember, tetvéské-dés közben halkán pityergett.

– Gyakorlatom során mintegy 57 000 magzatelhajtást végeztem, anél-kül, hogy rádöbbszem volna, jaj, de hiszen egy egész város lakosságát

pusztítottam el – mesélte könnyek között, elcsukló hangon az orvos. – A három hónapos magzat pedig már szopja az ujját az anyja hasában. Hányszor, de hányszor láttam ezt a jelenetet terhes nők ultrahangos vizsgálatain során! S akkor, terhességmegszakítást végezve, ezt a felém nyúló kezét és hüvelykujját kitéptem a testből. Nem, ezt képtelen voltam tovább elviselni. Amott meg a szerbség, mint nemzet, kihalófélben van. Sőt, ehhez magam is hozzájárultam. Ezek után mélységesen boldogtalan embernek érzem magam. Nem akartam tovább meg nem született gyerekeket gyilkolni, nem akartam monstrum lenni. Mindazért, amit tettem, rettenetesen megbűnhődöm. A pokol tüzén fogok égni, tudom.

Akkor valaki dúdolgatva dalba fogott, a többiek csatlakoztak hozzá, s ennek révén úgy tekintették egymást, mintha legközelebbi rokonok volnának. Mindez fokozta biztonságérzetüket, s Danilo, miután ilyen módon atyafiságba keveredett mindezekkel az ismeretlen emberekkel, leírhatatlan boldogságot érzett egy pillanatban. Majd egypár szusszanásnyi idővel később, most már elkomorulva és leverten, a közös balsorsban összekovácsolódott lágerlakók mély hallgatásba merültek.

– Most pedig – szölt be Halil –, egy kis piknikelésre vezetünk benneteket, kedves tyetnikjeim. Hiszen karácsony van, vagy mi a szösz!

Galib Medić meg egynéhány fegyveres egy nagyobb csoport toprongyos embert indított útnak. Egyikük-másikuk a menetoszlopból kimerültségében mindjárt a hóba roskadt, s ott is maradt mindörökre. Lövészárkokat ásattak a foglyokkal, s ez a robot eltarthatott akár tizenhat óra hosszat is. Amidőn ezen a hófúvásos január 7-én, este tíz óra körül, amúgy eltikkadtan, sárosan, a zord szárazfagyban megkeményedett földdel való viaskodásba belefáradva hazavergődtek, a táborlakók megkapták adagjukat vacsorára is – egy ritkás levest, melyben néhány babszem úszott. A kiéhezett emberek azonban úgy szürcsölték ezt a nyomorúságos lötytyöt, akár az isteni ambróziát. Ahogyan elnézte őket, Danilo, a gyertyafénytől megvilágított arcokon a mosoly apró, szinte észrevétlen gödröcskéit fedezhette fel a vacsorázó emberek szája szögletében. Jó-maga ellenben nem bírt enni. Hányt, egy falat nem ment le a torkán. Emlékezetének élő kartotékja sorra előpergette az édesanyja, majd Françoise és Michael antikvárius arcát. Danilo gyerekkorában holdkóros volt – az éjszaka kellős közepén kibújt ágyából, s lábujjhegyen sok-sok várost járt be az éj tengerén. Édesanyja mindhiába szölongatta. Itt, a Nap táborban, Danilo naponta gondolt az édesanyjára. Ezt az

asszonyt, aki árnyékként élte le életét, úgy látta, mint aki maga szenved el az ő gyermekbetegségeinek fojtogató lázait. Meg hogy úgy ápolgatja muskátlijait, gerániumait, rezedáit, mintha családtagok, csak éppen növénygyerekek volnának. S az a gondolat, hogy egy Duna melléki, kicsiny, vidéki városka egyik zugában, egy olcsó bútorral berendezett, csendbe, porba merülő, külvárosi szobában él egy asszony, aki mindenekfölött szereti őt, s aki hátborzongató félelmek között álmatlankodva hazavárja, ez adott neki erőt, hogy dacoljon minden szenvedéssel. Eszébe jutott a Szarajévóban eltöltött egy esztendő is. Itt, az ő szemében, világok ütköztek össze, s miként Jeruzsálemet vagy Lhasszát, valósággal szent városnak tekintette Szarajevót. Oda járt, vagy jobban mondva, oda zarándokolt, hogy együtt lehessen T. K.-val a nyári vakációban is. T. K.-hoz a lány rendkívüli szépsége meg zsidó érzelmessége miatt vonzódott, de sugárzó női intelligenciája miatt is.

Danilo valamikor régen a cimborákkal a Bjelašnica lankáin sétálgatott, amelyet akkor, mintha még nem tapodott volna emberi láb. Később azután barátja, a költő és gondolkodó Vuk társaságában a Bjelašnica gerincén barangoltak, amíg egy Szélkapunak nevezett helyhez nem értek.

– Látod – szólalt meg a különben szófukar, begombolkozó, borostás állú Vuk –, ez itt a Szélkapu, egy természetes szoros, ahol mindig van légáramlás, mindig fúj a szél. Ebben a szorosban, barátom, megszűnik az emlékezés, itt csupán létezés van. Amikor először jöttem ide, ez a hely többé nem hely volt a szememben. Maga lett az idő.

S Vuk akkor elmondta egyik versét:

*A Szélkapun, ki belép, sohasem lankad el
idején a konokul kitartó angyali danának, sohasem feledi majd
eszélős üvöltésük, mit a józan angyalok dalolnak.
Az angyalok pedig akkor halhatatlanok, ha – mint az ember –
kegyetlenek és fájók,
s az angyalok közül egyedül a józanabbik fajta
énekel emberi hangon.*

Amíg a mindennapi nehéz munkában kimerült táborlakók aludni próbáltak, a Nap tábort már elnyelte a súlyos, áthatolhatatlan sötétség. A csikorgó hidegben, a mindent jéggé dermedtő, beretváló szélben

nyelvükkel csetegő, kiéhezett farkasok veszett csordái ereszkedtek le a hótorlaszokon át a közeli hegyekből, s ott ólálkodtak a tábor kifeszített drótkerítésénél. Még ébren lévén, Danilo hallotta a vérszomjas vadállatok üvöltését. Lelki szemeivel száz meg száz harapásra nyíló farkastorkot látott az éjszakában, s ezeknek a nyomasztó képsoroknak a hatása alatt sehogyan sem tudott elaludni. A kerítés körül toporzékolván nemritkán előfordult, hogy egyik-másik elővigyázatlan, főleg fiatal állat vadul nekirentott a szögesdrótnak, s így, vérző sebeket szerezve, maga sérült meg. A csorda, az ellenállhatatlan vérszag parancsára, már a következő pillanatban az öldöklés szenvedélyes dühével vetette rá magát áldozatára, s borzalmas vicsorgatás közepette tépdeste a húsát, hogy azután mindössze néhány perc alatt teljesen szétmarcangolja a szerencsétlen állatot. Másnap kísérteties látvány tárult a táborőrök szeme elé: egy gazdátlan farkasbőr a letaposott hóban, és megfagyott, nagy, sötétvörös vértócsák a csillámló, fehér havon.

*

– A Nap táborban tett látogatásunk során valóban meggyőződünk róla – olvasható az EBESZ bizottságának tanúsítványában –, hogy a Nap táborban a hadifoglyok emberséges és fölöttébb nemes bánásmódban részesülnek. Aláírás: Thomas Logan.

– Mi, uraim, tetszik tudni, tiszteletben tartjuk a nemzetközi konvenciókat – jelentette ki a táborparancsnok, bizonyos Ramiz Milarem, majd hozzáfűzte:

– A legszívélyesebben köszönetet mondok az Európai Közösségből érkezett uraságoknak, és további sikereket kívánok nekik béketeremtő, nemes küldetésükben!

*

– Nincs kínosabb, mint annak a félnek a pártján lenni, akit az egész világ gyűlöl, elítél, kígyót-békát kiabál rá és kiközösít – morfondírozott magában Danilo. A kezében egy verébfiókát tartott, amely a rácson át valahogy beröppent a cellába.

Arcához emelte, s miközben leheletével melengette, csókot nyomott a fejecskéjére. Nem telt bele néhány perc, a verébfióka megelevenedett s verdesni kezdett szárnyaival.

– Hát tessék – tűnődött Danilo –, ez a veréb, igazi, bátor, éles eszű szerb madárka. Illedelmes és óvatos egyszersmind.

Ez a nappal együtt kelő és azzal nyugvó, derűs teremtmény, amely bármelyik más madárnál ragaszkodóbb tud lenni az emberhez, e véres és gyönyörű világ idegrendszeré fontos alkotórészének tűnt Danilo szemében.

– A veréb kicsiny fejcskájében a világ sok-sok bölcsessége és a kozmosz sokféle tudománya van elraktározva – toldotta meg a maga részéről Vuković doktor is. – Ennek a szép kis madárkának, a nemesebb madárfajok e nemtelen rokonának, ennek a szánalmas senkiházinak, csávónak, bizony nincs olyan fényűzően szép ruhája, mint egyes fölci-comázott madaraknak, mint például a piperkőc stiglicnek vagy az aranyzöld erdei pintynek. Hivalkodó bíborban-bársonyban, gondolom, nem is érezné jól magát. Elpusztíthatatlan jókedvében semmire sincs gondja, s kárt se tesz semmiben. Ez az izgó-mozgó kis bölcs, akinek nem adatott meg valami tudj' isten milyen jó sors, kevéssel is beéri. Nem sokat vesződik a fészekrakással, ezért, ha megszorul, bármikor otthagynak, anélkül, hogy sajnálná. Ilyennek neveli a fiókáit is, vagyis hogy meg-edződjenek, ne legyenek puhányok.

– Ha nem volnának verebek, nem lenne gyümölcs, mind fölfalnák a férgek meg a hernyók – vélekedett egy Konjic környéki paraszt. – Tudják-e, hogy egy angol professzor felfedezte, hogy egy fiókáit tápláló veréb több mint háromezer hernyót pusztít el egy hét alatt? Hát, ilyen rendőrsége a császároknak sincs. S még valamit: egyetlen verébpárnak, tíz-egynéhány esztendő leforgása alatt, egymillió utóda lehet.

– No, ha így van, akkor éppenséggel nem is szerb madár a veréb. Mi kihalófélben vagyunk, emberek, ha így folytatódik, egy napon nem leszünk – mondta Danilo.

Az imént azonban, amíg a parasztember mondókáját hallgatta, Danilónak az a verébricsaj jutott eszébe, melyre – álomittasan még – reggelente ébredt gyermekkorában, s amely naponta jókedvre hangolta. Mindig is jobban kedvelte a verébangversenyt, mint azt a bugyuta libagógást vagy a tyúkok koricálását, annál is inkább, mivelhogy egyedül a veréb tartott ki mellette hűségesen még télen is, amikor pedig a csípős fagy meg a hóföregteg kerítette hatalmába a világot. Az eresztől meghúzódva a veréb sztoikus türelemmel viselte el a legnagyobb

megpróbáltatásokat is, anélkül, hogy szívbeli bátorságán meg józan eszén bármi csorba esett volna.

– A derűs szegénységben éldegélő veréb példája arra tanít bennünket, hogy az ember akkor is boldog lehet, ha a bőrén kívül már semmit sem mondhat magáénak – szolt Despotović professzor. – Mintha a Szentírás szavaival üzenne nekünk: „Ne aggodalmaskodjatok a holnap felől. Elég minden napnak a maga baja.”

– Hm, ez a csintalan, dacos-veszekedős kis sehol-semmi, amilyen emberek között él, netán rosszabb, gonoszabb és veszedelmesebb is lehetne – gondolkodott el Danilo, majd odaszólt a cellatársaknak:

– Sohasem tudnék olyan helyen élni, ahol nincsenek verebek, hiszen ezek nélkül a bájos madárkák nélkül, mintha elátkozták volna, annyira kihalt, sivár a tájék. A verebek hoznak ránk áldást, ők a mi utolsó reményünk. Ha pedig már ők is eltávoznak, ők is elhagynak minket, az valóban annak jele lesz, hogy elérkezik a nagy vész, mindenféle búbaj és kórság látogat meg bennünket.

Néhány hónappal később kítavaszkodott, az udvarokban kinyílt az orgonavirág, erősen illatozott a fenyő, a Nap tábor foglyainak lelkébe pedig sötét gondolataik jeges rettenete költözött.

– A szarajevói őszibarackfák virágzására, erre az egyedülálló kikeletre gondolok – mondta Despotović tanár úr.

A galamblelkű fiú így énekelt:

*Csillagocskám, édes-kedves,
hogya egyszer halni kék,
szemed legyen, én is lássam,
hogy a világ milyen szép.*

Danilo pedig Szerbiára gondolt.

– Szerbia . . . Szerbia manapság lakatlan sziget – mondogatta. – Mi hanyatló nép vagyunk.

Gondolatai két barátja, Milutin Tasić meg Jovan Bošnjaković körül rajzottak, akikről nem hallott többé semmit. Holttestük sohasem került elő. A hivatalos iratokban az állt, hogy ezek az emberek „eltűntek egy bevetésben”, „elestek a haza védelmében”. Majd újból az anyjára gondolt, az édesanyja arcára, amely most, minden bizonnyal, fájdalmasan elkínzott. Felrémlt előtte az a számtalan apró házimunka, melyet

naponta elvégzett, anélkül, hogy gondolataiban egy pillanatra is megvált volna fiától. Elképzelte az édesapját, akit sohasem látott. Csupán annyit tudott róla, hogy horvát nemzetiségű apától és görög anyától született egy jón-tengeri kis szigeten, Leukaszon, ahonnan valamikor hajdanában Szapphó görög költőnő a tengerbe vetette magát. Ez az ember, akinek élete csupa rejtély volt és maradt, azután, hogy Danilo világra jött, egyszerűen eltűnt, és többé nem adott életjelt magáról feleségének. Évente, hiszen ez közismert, az emberek ezrei tűnnek el, s többségüket nem is találják meg soha. Az apát Belgrádban, az Argonautákhoz címzett csapszékből látták utoljára, azóta nyoma veszett. Beszélték, hogy hivatásos gyilkos nyírta ki, aki amúgy – mint mondani szokás – egyszerű ember, pékmunkás volt, s nem is tartotta nyilván a rendőrség. Mégis ölt, és áldozatát vagy a folyóba dobta, vagy pedig letaszította valamelyik barlangkürtőbe. Az amerikai maffia köreiből a kivégzésnek ezt a módját Hudini-módszer néven ismerik. A holttest ilyenkor a folyó homokos fenekén végzi, a hullát elhamvasztják, vagy befalazzák valamely épület alapjaiba. Akármint történik is, bizonyos, hogy soha többé nem találják meg. Más híresztelések szerint azonban, Velimir Kaleb, azaz Danilo édesapja – él. Bizonyos ellenőrizetlen adatokból kiderül, hogy 1971 márciusában az Immanuelkirchestrasséban, Kelet-Berlin egyik csendes kis utcájában lakott. A mondott 1971. esztendőben az Odeon Hanglemezgyárban dolgozott, majd átszerződött a Carl Lindström AG céghez, amely diktafonokat gyártott. Akadt egy ismerős, aki tanúsította, hogy Velimir Kaleb, pillanatnyilag, valahol Dél-Franciaországban tartózkodik. De hát, mivel több mint hét éve nem adott hírt magáról, Danilo édesapját, a törvény értelmében, holtta nyilvánították. Fiának egyetlen fényképe maradt róla, ezen a papa egy nyugodt tekintetű, egy kissé keleties szemű, egyébként légies, platinaszőke szépség társaságában fényképezkedett le, akinek fejét kontyba tűzött hajcsoda koronázta. Velimir feltűnően hivatalosnak látszott, noha a fényképen átkarolta a szösi derekát. Ki volt ez az ismeretlen nő? No és Danilo édesapja, az ki volt? Velimir Kaleb vajon hogyan élte meg apaságát, átkos teherként viselte talán? Elég az hozzá, ez az ember elhagyta tőle fogant gyermekét, melyet Angelina Kaleb, Danilo édesanyja hordott ki, és mindörökre elment. Danilo Zlarinon, az elhagyott tengerészfeleségek e szomorú szigetén született. Karácsony vigíliáján jött világra, amidőn az asztalon a szentelt búzából gyertyalángok lobogtak a csendben. Zlarin a füge-

és olajfák szigete volt, igaz, sok sziklazátony is akadt, melyek a maguk omladozó tömegében titokzatos lényeket rejtegettek. Meg egyúttal az elveszett lelkek szigete is, legalábbis Danilo szemében. Amikor az édesapja, Velimir Kaleb, szőrén-szálán eltűnt, és soha többé nem adott hírt magáról, Danilo az édesanyjával Zágrábba költözött, utána meg Szerbiába, itt egy Duna menti kisvárosban telepedtek le. Az örök bizonytalanság ködében élő, sokat szenvedett édesanya, harminckét esztendő után is Pénelopéként visszavárta urát, rendületlenül hitte, hogy egyszer hazajön.

Danilo félnék, érzelmes, melankolikus gyermek volt. Márpedig a melankólia a búslakodók boldogsága. Szeretetéhségében vágyódott apja után.

– Bárhová mentél, még ha egérlyukba bújtál is, megtalállak, apám – sepegte.

Néha úgy tűnt, az utcán pillantja meg a járókelők tömegében, pedig akkor már hallotta valahol, hogy az apja most Párizsban él egy kubai nővel meg annak két porontyával egy fedél alatt. Persze ilyesmi elképzelhető volt, ámbár – miként az a híres Buenos Aires-i mindentudó mondaná – nemigen lehetne történetbe foglalni a legfantasztikusabb meselemek összefércelése nélkül. De hát, hogy így összefusson vele, sohasem történt meg annak ellenére sem, hogy – érzése szerint – őt meg az édesapját valami rejtélyes fluidum fűzi össze.

A Duna volt az, amely ellenállhatatlan erővel vonzotta a fiút, bár azért félt is tőle. A Duna-víz elbűvölő szaga meg a lágyan bókoló füzek nélkül nem tudta elképzelni az életét. „Elnézve ezt a vizet, megmagyarázhatatlan vágyat éreztem a teljesség, e félelmetes és gyönyörteli, nyílt létforma után. Akár az óceánnak, az emberi képzeletnek sincsenek belső határai” – írta volt gimnazista kori naplójába. Ez a fölöttébb érzékeny lelki alkatú, sérülékeny fiú, mindenestre, úgy tekintett magányára, mint valami betegségre. Ha valaki ráébred, hogy gyógyíthatatlan beteg, kénytelen együtt élni a betegség gondolatával. Danilo is messzire eltörtetett a nádasban, gyékényesben, elfutott a gonosz kölykök elől, akik „ördögfattyúnak” csúfolták, végül aztán bevette magát egy vacokba a vízparton, és édesapja fényképét forgatva a kezében, sokáig sírdogált. Fel nem foghatta, ez az ember hogyan tudta elhagyni őt meg az édesanyját, hogy utána soha többé ne jöjjön vissza. Apját megkísérelte annak az örök vőlegénynek, Franz Kafkának a szerepében

elképzelné, aki értette a módját, hogyan kell a nőkben vonzalmat ébreszteni, felszítani a tüzet, végül pedig rendre mind elhagyni őket. Abból, amit a fényképen látott, leginkább az apja szeme foglalkoztatta Danilót. Ez a szempár, tudniillik, úgy nézett vissza rá a megsárgult fényképről, mintha eltávolodott volna mindentől és mindenkitől, sőt, mintha messze-messze volna még önmagától is.

Nincs-e vajon megírva Máténál, hogy senki sem ismeri az Atyát, hanem csak a Fiút? Ennél fogva a fiak sohasem mondhatnak le arról, hogy megismerjék atyjukat, mert – a maga módján – minden fiú egy-egy Télemakhosz, aki Odüsszeusz nyomában jár. Akkor, itt a Duna-parti berekben írta meg a Kisded, ki született nádasban című versét, melyet apjának ajánlott:

KISDED, KI SZÜLETETT NÁDASBAN

*Minden meg nem élt bensőségesség
a sohasem nyújtott bensőségben
rejlík*

*A bugáját hányó nád mögött
hol a fekete hattyú szendereg
egy fiúcska jött ma világra
a víz tükrén megtörő napsugár
küllőzik piciny arcán*

*Hiszen látom látom is őt
útra kélt vaktában az a gyermek
hogy megkeresse az apját
(aki megeteti majd
naranccsal)
hogy a soha meg nem kapott szeretetből
otthont építsen magának*

Danilo igen sok örömet talált a Despotović professzorral folytatott beszélgetésekben. A tanár úr zsebében ugyanis, nem tudni honnan, ott lapult Flaubert levelezése. Miközben a cella félhomályában betűzgette, olvasgatta, Danilónak úgy tűnt, s ettől a benyomástól képtelen volt szabadulni, hogy Flaubert levelezése nagyszerűbb műalkotás, mint az író bármelyik regénye. Despotović professzor Andrić regényeinek és

novelláinak klasszikus, hűvös politúrját, ezt a tapasztalatnak meg az érett férfikor bölcsességének műépítési szigorával áthatott, a legapróbb részletekig kidolgozott, szintiszta narrációt kedvelte, Danilo ellenben Miloš Crnjanski szláv melankóliáját, azt az ugyancsak szláv indulattal fűszerezett, metafizikus búsongását szerette jobban. A tanár úr csontjaiba beleállt a fájás, ebből tudta, hogy időváltozás lesz. Március elején, az első verőfényes napok beköszöntével, amely a tavaszi enyhülést adta hírül, megritkultak a hózivatarok. Március végére aztán már a levegőben érzett a tavalyi kikelet lehelete. A foglyokat továbbra is kihajtották lövészárkot ásni, a fenyőfák zöldellő ágkarjai közt azonban már áttűztek a napfény aranyló tüskéi. A magasban fecskék röpködtek.

– Odanézz, fecskék – szólt Danilo.

– Igen, ezek a kicsi lények, az agyukban szépen elfér az óra, az iránytű, meg egy földrajzi térkép memóriája is. Emellett, útikalauzként, a föld mágneses terét is felhasználják – mondta Despotović professzor.

Azok a napok következtek el, amikor a közép-európai városokban ugrásszerűen megnő az öngyilkosságok száma. Édeskés, idegborzoló akácillat terjengett a levegőben.

– Tavasz van – szólt oda Danilo a tanár úrnak.

– Még Boszniában is – válaszolta Despotović professzor.

– Biztosan kivirágzott a cseresznye – mondta egy cellatárs.

– Meg az ákácok hófehér fürtjei – tette hozzá Danilo.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)